УДК 338.43

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.57-27>

Морозов Р.В.,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту організацій,
Херсонський державний аграрний університет

Петько В.М.,

старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування,
Херсонський державний аграрний університет

Морозов І.Р.,

студент,
Херсонський державний аграрний університет

Morozov Roman,

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department of Organization Management,
Kherson State Agrarian University

Petko Volodymyr,

Senior Lecturer of the Department of
Public Administration and Administration,
Kherson State Agrarian University

Morozov Ivan,

Master Student,
Kherson State Agrarian University

ВИРОЩУВАННЯ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА ГОСПОДАРСТВАМИ НАСЕЛЕННЯ НА ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНКАХ ОСОБИСТОГО СЕЛЯНСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: НАУКОВИЙ ПОШУК ЕФЕКТИВНОСТІ З УРАХУВАННЯМ ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ

Морозов Р.В., Петько В.М., Морозов І.Р. Вирощування продукції рослинництва господарствами населення на земельних ділянках особистого селянського господарства: науковий пошук ефективності з урахуванням правових аспектів. У статті розглянуто теоретичні та організаційно-практичні аспекти вирощування сільськогосподарської продукції господарствами населення на земельних ділянках особистого селянського господарства. Узагальнено й уточнено сутнісні характеристики категорії «ефективність». Проведено комплексне оцінювання ефективності вирощування продукції рослинництва господарствами населення на земельних ділянках особистого селянського господарства. На основі аналізу чинного вітчизняного законодавства обґрунтовано основні правові ознаки особистого селянського господарства. Розкрито економічну сутність ефективного виробництва сільськогосподарської продукції господарствами населення як повної системи ефективності, яка враховує ефективність у виробництві (досягається за мінімізації вартості

виробництва), ефективність у споживанні (досягається за максимізації задоволення потреб споживачів), а також певний баланс між інтересами виробників та споживачів на ринках.

Ключові слова: економічна ефективність, сільськогосподарська продукція, господарства населення, земельні ділянки особистого селянського господарства.

Морозов Р.В., Петько В.Н., Морозов И.Р. Выращивание продукции растениеводства хозяйствами населения на земельных участках личного селянского хозяйства: научный поиск эффективности с учетом правовых аспектов. В статье рассмотрены теоретические и организационно-практические аспекты выращивания сельскохозяйственной продукции хозяйствами населения на земельных участках личного селянского хозяйства. Обобщены и уточнены сущностные характеристики категории «эффективность». Проведено комплексное оценивание эффективности выращивания продукции растениеводства хозяйствами населения на земельных участках личного селянского хозяйства. На основе анализа действующего отечественного законодательства обоснованы основные правовые характеристики личного селянского хозяйства. Раскрыта экономическая сущность эффективного производства сельскохозяйственной продукции хозяйствами населения как полной системы эффективности, которая учитывает эффективность в производстве (достигается при минимизации стоимости производства), эффективность в потреблении (достигается при максимизации удовлетворения потребностей потребителей), а также определенный баланс между интересами производителей и потребителей на рынках.

Ключевые слова: экономическая эффективность, сельскохозяйственная продукция, хозяйства населения, земельные участки личного селянского хозяйства.

Morozov Roman, Petko Volodymyr, Morozov Ivan. Growing of crop production by households on the land of personal peasant economy: scientific search of efficiency taking into account legal aspects. The theoretical and organizational and practical aspects of growing agricultural products by households on the land of the personal peasant economy are considered in the work. The essential characteristics of the category “efficiency” are generalized and clarified. It is proved that from the essence of the category “efficiency” it follows that for its characterization it is necessary to have quantitatively expressed effect (result) and resources (costs). The greater the effect size per unit of resources (costs) that led to its occurrence, the higher the efficiency of the process, action, and vice versa. A comprehensive evaluation of the efficiency of growing crop production by households on the land of the personal peasant economy. It is established that the efficiency of cultivation of agricultural products by households on land plots of the personal peasant economy includes not only the ratio of outputs and costs of production; it also reflects the quality of production and its ability to meet certain needs of the consumer. On the basis of the analysis of the current domestic legislation the basic legal features of the personal peasant economy are substantiated. The analysis of the current domestic legislation allows to distinguish the following legal features of the personal peasant economy: the subject of the right to run a personal peasant economy is exclusively an individual (individuals); the presence of a land plot for a private peasant; the purpose of maintaining a personal peasant economy is the production, processing, consumption of agricultural produce and the realization of its surplus. The economic essence of efficient agricultural production by households is disclosed as a complete system of efficiency that takes into account production efficiency (achieved by minimizing production cost), efficiency in consumption (achieved while maximizing consumer needs) and a certain balance between the interests of producers and consumers in the markets. It is proved that such a balance guarantees that the prices of agricultural products sold by households will reflect their value to consumers, taking into account the resources used. It is this condition that the marginal income for the society from the last consumed unit equals the marginal cost of the society for this last produced unit, is a guarantee of the competitive equilibrium efficiency, which provides the maximum amount of economic surplus and, therefore, efficiency.

Key words: economic efficiency, agricultural production, households, land plots of the personal peasant economy.

Постановка проблеми. Аграрне виробництво – це один з основних видів економічної діяльності в Україні, що забезпечує населення високоякісним продовольством. Україна як аграрна країна має велику кількість родючої землі та сприятливий клімат для вирощування сільськогосподарської продукції. Вирощування сільськогосподарської продукції на земельних ділянках особистого селянського господарства для господарств населення країни є суттєвим джерелом доходів.

Вирощування сільськогосподарської продукції господарствами населення на земельних ділянках особистого селянського господарства дає змогу не тільки задовольнити особисті потреби шляхом виробництва, переробки та споживання сільськогосподарської продукції, але й реалізувати її надлишки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення ефективності, продуктивності суб'єктів аграрного підприємництва є предметом досліджень В.Г. Андрійчука, П.І. Гайдуцького, О.В. Захарчука, М.Ф. Кропивка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Малика, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука та інших учених.

Проте додаткових досліджень вимагають питання теоретичного визначення й оцінювання ефективності вирощування сільськогосподарської продукції на невеликих площах (земельних ділянках розміром не більше 2,0 гектарів) господарствами населення.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні та визначенні економічної ефективності вирощування продукції рослинництва господарствами населення на земель-

них ділянках особистого селянського господарства з урахуванням правових аспектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами опрацювання наукових джерел встановлено, що ефективність визначається як одна з важливих категорій у сучасній аграрній науці, на підвищення якої зорієнтований процес агропромислового розширеного відтворення. Про це свідчить різноманітність визначень в обґрунтуванні її сутності, оцінюванні та умовах пізнання.

Фактично дефініцію категорії «ефективність» можна представити так: «співвідношення між результатами виробничо-господарської діяльності самостійного суб'єкта і використаними для одержання цих результатів матеріальними, трудовими і фінансовими ресурсами (затратами)», «максимізація результату при мінімальних витратах» [7, с. 89], «результативність економічної діяльності, реалізації економічних програм та заходів, що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату» [2, с. 146], «якісна характеристика системи, яка виражає здатність системи реалізовувати процес задоволення вимог зовнішнього середовища з певними по відношенню до інших способів швидкості і повноти» [6, с. 406].

Характеризуючи принципи ефективності, цитуючи Р. Емерсона, Й.С. Завадський та інші зазначають, що це – «прості, загальнозрозумілі і фундаментальні закони, що протягом мільйонів років вироблялися і практикувалися в природі в рослинних та інших формах життя <...> Ефективність – це те, що дозволяє одержувати більш високі результати меншими зусиллями, тоді як напружена праця дає такі ж результати, але вже ціною надмірно великих зусиль. Неефективність може мати місце тільки з двох причин: організація просто незнайома з цими елементарними принципами або ж не застосовує їх на практиці. У будь-якому разі неможливе ніяке підвищення ефективності, поза як при послідовному дотриманні принципів ефективності праця стає задоволенням, грою, а не просто робітничим завданням» [7, с. 252].

Щодо такої економічної категорії, як ефективність виробництва, В.П. Мертенс, В.І. Мацибора та інші зазначають, що «ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва» [1].

Дослідженнями М.Г. Лобаса [4] встановлено, що ефективність системи землеробства як комплексу орга-

нізаційно-економічних, технологічних, технічних та соціальних заходів з більш інтенсивного використання сільськогосподарських угідь проявляється в одержанні максимальної кількості продукції з кожного гектара землі за мінімальних затрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Із сутності категорії «ефективність» випливає, що для її характеристики необхідно мати кількісно виражені ефект (результат) і ресурси (витрати). Чим більша величина ефекту припадає на одиницю ресурсів (витрат), що спричинили його виникнення, тим вища ефективність відповідного процесу, дії, і навпаки.

Отже, в економічній літературі поширена думка про те, що сутність ефективності полягає не просто у співвідношенні ефекту та ресурсів, але й у досягненні максимального ефекту за мінімальних витрат ресурсів. Таку думку висловлюють автори роботи [1], зокрема, вони доводять, що економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з 1 га земельної площі, від однієї голови худоби за найменших затрат праці та коштів на виробництво одиниці продукції.

Продовжуючи розгляд цього питання, маємо дослідити ефективність вирощування продукції рослинництва господарствами населення на земельних ділянках особистого селянського господарства. Зазначимо, що, незважаючи на виїзд громадян із сільської місцевості в міста та за кордон задля пошуку більшого заробітку, все одно значна кількість господарств населення веде активну господарську діяльність на земельних ділянках особистого селянського господарства. Заняття сільським господарством дає можливість членам особистого селянського господарства задовольняти власні потреби шляхом виробництва, перероблення та споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства.

У дослідженні спробуємо розглянути економічну ефективність вирощування різних сільськогосподарських культур на середній за розміром земельній ділянці для ведення особистого селянського господарства (не більше 2,0 га), та із середніми затратами матеріальних ресурсів (табл. 1).

За середньостатистичними даними у 2018 р. структура виробничої собівартості картоплі складалася з прямих матеріальних витрат (66,9%, зокрема насіння та посадковий матеріал складали 23,7%, мінеральні добрива – 13,7%, паливо й мастильні матеріали – 7,9%) та решти матеріальних витрат (21,6%); інших загальновиробничих витрат (33,1%).

Таблиця 1

Показники економічної ефективності вирощування продукції рослинництва у 2018 р.

Показник	Найменування продукції		
	картопля	культури овочеві (відкритого й закритого ґрунту)	культури плодові та ягідні ¹
Площа, га	не більше 2,0	не більше 2,0	не більше 2,0
Урожайність, т/га	17,1	21,4	12,8
Ціна 1 т ² , грн.	3 563,2	8 013,3	9 116,4
Рентабельність ³ , %	28,0	11,3	–

¹ з площі насаджень у плодоносному віці;

² середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої господарствами населення;

³ інформація сформована по фермерським господарствам

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України

У 2018 р. виробнича собівартість овочевих культур відкритого ґрунту складалася з прямих матеріальних витрат (56,4%, зокрема насіння та посадковий матеріал складали 16,8%, мінеральні добрива – 10,6%, пальне та мастильні матеріали – 7,9%) та решти матеріальних витрат (21,1%); інших загальновиробничих витрат (43,6%).

У 2018 р. виробнича собівартість овочевих культур закритого ґрунту складалася з прямих матеріальних витрат (54,6%, зокрема насіння та посадковий матеріал складали 8,3%, мінеральні добрива – 6,7%, пальне та мастильні матеріали – 1,1%) та решти матеріальних витрат (38,5%); інших загальновиробничих витрат (45,4%).

У 2018 р. виробнича собівартість плодівих культур складалася з прямих матеріальних витрат (35,9%, зокрема насіння та посадковий матеріал складали 0,7%, мінеральні добрива – 8,1%, пальне та мастильні матеріали – 6,2%) та решти матеріальних витрат (20,9%); інших загальновиробничих витрат (64,1%).

У 2018 р. виробнича собівартість ягідних культур складалася з прямих матеріальних витрат (34,7%, зокрема насіння та посадковий матеріал складали 1,4%, мінеральні добрива – 16,8%, пальне та мастильні матеріали – 6,6%) та решти матеріальних витрат (9,9%); інших загальновиробничих витрат (65,3%).

Варто підкреслити, що за умов, коли ресурси господарств населення обмежені, доцільно говорити в принципово іншому напрямі, а саме досягти максимального ефекту за фіксованих, тобто за наперед визначених, обсягів ресурсів або досягти заданого результату (ефекту) за мінімальних витрат ресурсів. Обидва ці економічні завдання є коректними щодо реальних можливостей їх досягнення господарствами населення в процесі вирощування й реалізації сільськогосподарської продукції на земельних ділянках особистого селянського господарства.

Крім того, ефективність вирощування сільськогосподарської продукції господарствами населення на земельних ділянках особистого селянського господарства включає не тільки співвідношення результатів і витрат виробництва, але й якість продукції та її здатність задовольняти певні потреби споживача.

Наступним кроком дослідження є уточнення правових аспектів вибраної тематики. Аналіз чинного вітчизняного законодавства дає змогу виділити такі правові ознаки особистого селянського господарства:

- суб'єктом права на ведення особистого селянського господарства є виключно фізична особа (фізичні особи);
- у фізичної особи має бути земельна ділянка для ведення особистого селянського господарства;
- метою ведення особистого селянського господарства є виробництво, переробка, споживання сільськогосподарської продукції та реалізація її надлишків.

Крім того, як зазначають О.Ф. Мельничук, Н.М. Опольська, «важливим для українського законодавства та правозастосовної діяльності є розмежування юридичного поняття «особисте селянське господарство» і «фізична особа, яка провадить підприємницьку діяльність без створення юридичної особи (приватний підприємець)». Розмежування названих понять здійснюється на підставі того, що статус приватного підприємця – суб'єкта підприємницької діяльності набувається після здійснення державної реєстрації у відповідному органі державної реєстрації. Ведення особистого селянського господарства здійснюється після отримання відповідної земельної ділянки та не передбачає здійснення державної реєстрації» [5, с. 81].

З урахуванням вищевикладеного слід зазначити, що, згідно із Законом України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. № 742-IV [3], «особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства». Зазначимо, що діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не належить до підприємницької діяльності.

Підсумовуючи, можемо узагальнити, що на основі теоретичних узагальнень, здійснених у науковому дослідженні, оцінено ефективність вирощування продукції рослинництва господарствами населення на земельних ділянках особистого селянського господарства з урахуванням вимог чинного вітчизняного законодавства.

Висновки. З викладених вище позицій можна зробити висновок, що ефективне виробництво сільськогосподарської продукції господарствами населення – це повна система ефективності, яка враховує ефективність у виробництві (досягається за мінімізації вартості виробництва), ефективність у споживанні (досягається за максимізації задоволення потреб споживачів), а також певний баланс між інтересами виробників та споживачів на ринках. Такий баланс дає гарантію, що ціни продукції сільськогосподарства, реалізованої господарствами населення, відображатимуть їхню цінність для споживачів з урахуванням використаних ресурсів. Саме ця умова, що граничний дохід для суспільства від останньої спожитої одиниці дорівнює граничним витратам суспільства на цю останню вироблену одиницю, є гарантією ефективності конкурентної рівноваги, яка забезпечує максимальну величину економічного надлишку, отже, ефективність.

Список використаних джерел:

1. Мертенс В.П. та ін. Економіка сільського господарства. Київ : Урожай, 1995. 288 с.
2. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. Київ : Знання, КОО ; Львів : Львівський банківський інститут НБУ, 566 с.
3. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (дата звернення: 02.04.2020).
4. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України. Київ : Агроінком, 1997. 447 с.
5. Мельничук О.Ф., Опольська Н.М. Законодавство та право в агропромисловому комплексі України : навчальний посібник. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2011. 334 с. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/3643.pdf> (дата звернення: 02.04.2020).
6. Кропивио М.Ф. та ін. Організація управління аграрною економікою : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 420 с.
7. Осовська Г.В., Юшкевич О.О., Завадський Й.С. Економічний словник. Київ : Кондор, 2007. 358 с.

References:

1. Mertens V.P. et al. (1995) *Ekonomika silskoho hospodarstva* [Agricultural Economics]. Kiev: Harvest. (in Ukrainian)
2. Zagorodnii A.G., Voznyuk G.L., Smovzhenko T.S. *Finansovyy slovnyk* [Financial Dictionary]. Kiev: Knowledge Company, KOO ; Lviv : Lviv. bank. National Bank of Ukraine. (in Ukrainian)
3. Verkhovna Rada of Ukraine. *Pro osobyste selyanske hospodarstvo vid 15 travnya 2003 r. № 742-IV* [About personal peasant economy: from May 15, 2003 № 742-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (accessed: 02.04.2020). (in Ukrainian)
4. Lobas M.G. (1997) *Rozvytok zernovoho hospodarstva Ukrayiny* [Development of grain economy of Ukraine]. Kyiv: Agroincom. (in Ukrainian)
5. Melnychuk M.F., Opolskaya N.M. (2011) *Zakonodavstvo ta pravo v ahropromyslovomu kompleksi Ukrayiny: navchalnyy posibnyk* [Legislation and law in the agro-industrial complex of Ukraine: a textbook]. Vinnytsia: "Edelweiss & K". URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/3643.pdf> (accessed: 02.04.2020). (in Ukrainian)
6. Kropivko M.F. et al. (2008) *Orhanizatsiya upravlinnya ahrarnoyu ekonomikoyu: monohrafiya* [Organization of agricultural economy management: monograph]. Kyiv: IAE Research Center. (in Ukrainian)
7. Osovska G.V., Yushkevich O.O., Zavadsky Y.S. (2007) *Ekonomichnyy slovnyk* [Economic Dictionary]. Kyiv: Condor. (in Ukrainian)